

РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

УДК: 159.922:316.454.52

Милушина М.А.

У статті представлений теоретичний огляд проблеми креативності як умови успішного спілкування. Розглянуті різні підходи у вивченні комунікативної креативності, виділені істотні характеристики.

Ключові слова: комунікативний простір, креативність, комунікативна креативність, комунікація.

РОЛЬ КРЕАТИВНОСТИ В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Милушина М.О.

В статье представлен теоретический обзор проблемы креативности как условия успешного общения. Рассмотрены различные подходы в изучении коммуникативной креативности, выделены существенные характеристики.

Ключевые слова: коммуникативное пространство, креативность, коммуникативная креативность, коммуникация.

THE ROLE OF CREATIVITY IN COMMUNICATIVE SPACE

Milushina M.A.

The article deals with the theoretical review of the problem of creativity as a condition of successful communication. Different approaches to studying communicative creativity are observed and main characteristics are defined.

Key words: Communicative space, creativity, communicative creativity, communication.

Постановка проблеми. Успішне вирішення проблем комунікації і соціальної взаємодії з оточуючими людьми, групами, спільнотами і соціумом в цілому виступає функцією компетентності суб'єкта у сфері спілкування і соціальних стосунків як особливому підпросторі його особового буття (К.О. Абульханова, О.О. Бодальов, Ю.М. Ємельянов, М.В. Клоєва, Є. Мелібулда, Л.А. Петровська, П.В. Растянніков, С.Л. Рубінштейн, З.І. Рябікіна, Н.Д. Творогова та ін.).

Актуальність проблеми визначається і необхідністю вивчення та вдосконалення механізмів творчої взаємодії людей в умовах сьогодення. Зміни в соціальній сфері вимагають від кожної особистості вдосконалення професійного та міжособистісного спілкування. Тому феномен креативності може розглядатися як основна характеристика суспільства. Науковці (Я.Л. Морено, О.О. Бодальов, А.В. Мудрік, Л.А. Петровська та ін.) зазначають, що наявність у суб'єкта комунікативної креативності - це необхідна умова компетентності і успішності спілкування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Поняття комунікативний простір не має стійкого та однозначного визначення. У загальній теорії комунікації цей термін може трактуватися як «територія, середовище, в межах якої відбувається взаємодія» [16].

У «Теорії комунікації» Г.Г. Почепцова, комунікативний простір – це, по суті, простір інформаційний з тією лише обмовкою, що «в разі комунікації вже йдеться про двосторонній процес, де і генератор і отримувач інформації володіють активними ролями, які формують комунікацію» [13, с. 295-296].

Муравйова Н.В. під комунікативним простором людини розуміє рівень її комунікативної компетентності: знання і уявлення про те, як прийнято спілкуватися в тій або іншій ситуації [11].

Залежно від рівня і масштабу ситуаційно дієвого контексту, в якому виявляється результативний ефект, різні автори ведуть мову про «комунікативну компетентність» [9], «компетентність в спілкуванні» [12], «соціальну компетентність» [18] та ін.

Унаслідок органічної єдності інтерперсональної взаємодії з соціальним контекстом його реалізації, найбільш правомірним представляється позначення описаних вище психологічних регуляторів соціальної поведінки і спілкування особистості як її «соціально-комунікативна компетентність».

Соціально-комунікативна компетентність є органічною складовою спільної комунікативної компетентності в соціономічних видах діяльності, що орієнтовані на роботу і спілкування з людьми (Є.Ф. Зеєр, Ю.М. Ємельянов, Є.О. Клімов, В.Є. Орел, Л.А. Петровська, М.С. Пряжніков, Н.Д. Творогова, Н.В. Яковлева, Р. Benner, D.R. Gordon, I. Hardi). У процесі становлення і розвитку особистості як суб'єкта діяльності і спілкування динаміка соціально-комунікативної компетентності характеризується складним переплетінням позитивних і негативних тенденцій.

Виявляється не лише позитивний, але і негативний вектор соціально-обумовлених змін, який знаходить своє вираження в широкому спектрі різноманітних проявів: від непродуктивних (але стійких і підтримуваних в співтоваристві) стереотипів спілкування, мислення і поведінки до повної деформації і маргіналізації особистості (Є.П. Єрмолаєва, Є.Ф. Зеєр, В.Є. Орел, Н.Д. Творогова, Н.В. Яковлева, L. Thomas).

До теперішнього часу предметом досліджень ставали переважно позитивні тенденції і ресурси розвитку соціально-комунікативної компетентності. Психологічним обмеженням комунікативної компетентності особистості приділялася набагато менше уваги, хоча неодноразово наголошувалася перспективність робіт в цьому напрямку.

Підкреслювалося, що звільнення суб'єкта від цих особистісних обмежень створює необхідні передумови для актуалізації механізмів конструктивної саморегуляції і самоорганізації його спілкування і соціальної поведінки.

Виконані в цьому напрямку нечисленні роботи були присвячені вивченню найбільш істотних особових детермінант ускладненого спілкування (В.М. Куніцина, В.О. Лабунська, Є.Г. Сомова, Ю.О. Менджеричька, Є.Д. Бреус і ін.); феноменологія розпізнавання і подолання окремих інтраперсональних бар'єрів і дефектів комунікативної компетентності представлена в роботах психотерапевтичної спрямованості (Ф.Є. Василюк, С.І. Воронкіна, А.Б. Добровіч, Ю.М. Орлов, Р. Мей, К. Роджерс); також предметом розгляду ставали «обмеження» компетентності у сфері спілкування і соціальної взаємодії досліджуваних професіоналів, що займаються управлінською, лікарською, педагогічною і т.п. діяльністю (Г.Л. Львін, Я.Л. Коломінський, А.В. Філіпов, Б.А. Ясько, D. Francis, M. Woodcock).

У даний час практично відсутні емпірично верифіковані дані про закономірності і механізми динаміки особових обмежень соціально-комунікативної компетентності в процесі інтеграції суб'єкта в підпростір його буття. Значущість дослідження цієї проблематики особливо велика на ранніх етапах особового становлення, оскільки відкриває реальні можливості своєчасного подолання і усунення цих обмежень. Інакше ці обмеження (консолідувавшись і закріпившись в структурі особистості молодого людини) з високою вірогідністю стають одним з щонайпотужніших чинників негативного системогенезу (В.Д. Шадріков, А.В. Коропов, В.Є. Орел) діяльності і спілкування, виступаючи як дефектні внутрішні умови непродуктивного сприйняття, осмислення й узагальнення суб'єктом особового і життєвого досвіду комунікації і соціальної взаємодії.

Мета статті - охарактеризувати феномен креативності у комунікативно-просторі.

У психології вперше були сформульовані визначення креативності як «універсальної творчої здібності», «специфічного виду пізнання із залученням ускладненого наслідування і здатності кардинально змінювати розумову установку під час вирішення проблеми».

Поняття «креативність» використовується для позначення творчих здібностей особистості. Виділяють ряд напрямів у вивченні феномену:

1) когнітивне (Дж. П. Гілфорд, Де Боно, С. Мідник, М. Рорбах, Е.П. - Торранс, В.Н. Дунчев, Т.І. Ронгинська та ін.);

2) особистісне (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Роу, Е.Л. Яковлева та ін.);

3) синтезуюче (Д. Перкінс, Ф. Дж. Раштон, Дж. Рензулі, А. Танненбаум, Д.Б. Богоявленська, В.І. Дружинін, Н.В. Хазратова і ін.). Останніми роками у вітчизняній науці запанував узагальнюючий підхід, представники якого розглядають креативну особистість широко, цілісно і в розвитку (Л. Б. Ермолаєва-Томіна, В. Н. Козленко і ін.). Активно вивчаються природа, структура, бар'єри на шляху творчих здібностей.

Зміст поняття «комунікативна креативність» визначається по-різному: це «знання процедури спілкування» (А.П. Корнілов), «володіння мовою, вміння орієнтуватися в об'єкті спілкування і емпатія» (М.О. Хазанова), «орієнтування в різних ситуаціях спілкування» (П.В. Соломка, Г.С. Трофімова і ін.), «система внутрішніх ресурсів для побудови ефективної комунікативної дії в певному колі ситуацій міжособової взаємодії» (Ю.М. Жуков, Л.А. Петровська і ін.). Ємельянов Ю.П. підкреслював, що комунікативна креативність - це рівень сформованості міжособового досвіду, тобто навчання взаємодії з оточуючими.

Проблема творчості у спілкуванні розроблялась багатьма дослідниками в різних аспектах. Креативність досліджувалась в галузі спілкування (У.В. Каля) [8]; розглядалась в межах інтеграції комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості (О.М. Гавалешко) [7]; досліджувалось формування креативності під впливом соціального середовища (Н.В. Хазратова [16]); у зв'язку з соціальним інтелектом (Є.І.Власова [5], Н.І.Булка [3]) і з екстра-інтраверсією (С.В.Сафронцева [15], О.Н.Воронін [6]); креативність розглядалась як особистісна категорія акмеології (Н.Ф.Вишнякова [4]).

Творча складова людської діяльності вивчалася і в соціології: К. Маркс розглядав працю як творчий процес, оскільки в нього включається прагнення людини до самореалізації і самовираження; М. Вебер описуючи поняття «харизма», включав елемент нетрадиційного, нерационального але не пов'язує її із перетворюючою активністю.

Найбільшого завершення проблема креативності отримала в прагматистському (Ч. Пірс) і неопрагматистському (Дж. Д'юї) напрямках. Саме тут був перенесений акцент з аналізу внутрішніх станів на їх практичну реалізацію, тобто на діяльність. Крім того, факт випадковості і невизначеності, присутній в процесі втілення інтенцій, не лише не відкидається, але навпроти йому надається вирішальне значення у виникненні нових форм думки і дії. Мід Дж. Г. обґрунтував вирішальне значення соціальності для здійснення креативної діяльності.

Значний внесок в дослідження творчості зробили представники соціологічної думки В. Парето, який виявив роль соціокультурних чинників у розвитку творчих осіб, Р.К. Мак-Айвер, що підкреслив творчий характер видатних особистостей, В.І. Смірнов, що розглядає творчість як засіб досягнення соціальної значимості, Л.Г. Костюченко і Ю.М. Резнік, що дослідили вплив соціокультурних чинників на діяльність особи [10].

Таким чином, здобутки дослідження проблеми спілкування і креативності мають міждисциплінарний характер. Проте, у наукових роботах майже відсутнє вивчення креативності і комунікативності як взаємозв'язаних феноменів. Лише у роботах, які стосуються соціономічних професій (педагоги, психологи, соціальні працівники, соціологи, юристи і т.п.) спостерігаються їх поєднання (О.П. Саннікова) [14]. Пріоритетною функцією для професійних задач соціономічних професій є комунікативна.

Аналіз наукової літератури дозволяє відокремити три напрямки у визначенні *комунікативної креативності*. Перший — це сукупність творчих здібностей, що роблять процес спілкування ще більш успішним (Н.В. Кузьміна); другий — творче ставлення до спілкування (У.В. Калю); третій — характеристика особливого типу особистостей (В.Л. Леві).

Комунікативна креативність пов'язана з властивостями особистості, що беруть участь в успішному спілкуванні та характеризують її комунікативний та творчий аспекти. З точки зору Р.В. Белоусової, індивідуально-типові особливості комунікативної креативності виявляються в якісно-кількісному сполученні її показників. Специфіка індивідуальних поєднань показників комунікативної креативності детермінована емоційністю, саме в цьому виявляється її системоутворююча функція [1].

Існують дослідження, які спрямовані на пошук або комунікативних, або креативних властивостей особистості (К. Роджерс, А. Маслоу, У.В. Кала, О.П. Саннікова, Н.Ю. Хрящева, С.І. Макшанов та ін.).

У більшості робіт вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених проблемі творчості, під креативністю розуміється комплекс рис особистості, що дозволяють творчо вирішувати проблеми в різних галузях діяльності (О.І. Мотков, О.М. Петрайтіте, Л.Я. Малімон, Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, В.Н. Козленко, В.В. Рибалка, С. Арієті, Т. Амабайл, Ф. Баррон, Р. Стернберг).

Розглядаючи комунікативну креативність як цілісну властивість особис-

тості, Р.В. Белоусова розуміє її як комплекс інтелектуальних, емоційних та поведінкових особливостей індивіда, які сприяють нестандартному, нешаблонному вирішенню ситуацій, що виникають у спілкуванні, допомагають генерації оригінальних ідей та засобів спілкування, вибору найбільш оптимальних стратегій поведінки, розв'язанню проблем, що виникають під час взаємодії з іншими людьми [1].

Комунікативна креативність може бути представлена наступними показниками: легкість у спілкуванні, схильність до самопрезентації, незалежність, конфліктність, емоційна стійкість у спілкуванні, схильність до маніпулювання, експресивність, комунікативна компетентність (Р.В. Белоусова).

Чорноусенко Н.С. розглядає *комунікативну креативність* як інтегративну особистісну якість, здатність до творчості у спілкуванні. За наявності відповідної мотивації вона дає особистості можливість виявити творче ставлення до спілкування [17].

Брюховецька О.В. вказує, що комунікативна креативність виявляється як:

1) усвідомлення та подолання бар'єрів і стереотипів, настановних і поведінкових шаблонів;

2) пластична модифікація репертуару комунікативної поведінки відповідно до ситуації та партнерів за допомогою: а) перекомбінації відомих елементів прийомів, способів, тактик; б) створення нових цілей і засобів спілкування;

3) імпровізаційність, спонтанність і воля особистісного самовираження в спілкуванні і створенні умов, що сприяють саморозкриттю партнера.

Результатом прояву комунікативної креативності є досягнення найбільшої успішності спілкування за допомогою творчого перетворення суб'єктом об'єкта і процесу спілкування, а саме часових, просторових його характеристик, цілей і засобів взаємовпливу партнерів, досягнення діалогічності, зняття емоційної напруженості, неприпустимість чи вихід з неконструктивних відносин з найменшими труднощами, підбір і зміна тактик і стратегій поведінки з новим чи складним партнером, освоєння нових ситуацій взаємодії і досягнення більш гуманних відносин [2].

Висновки. На підставі аналізу численних досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів можна зробити висновок про те, що феномен креативності є своєрідним джерелом успішної комунікації. Комунікативну креативність можна розглядати як творчі здібності, які можуть виявлятися у спілкуванні і характеризувати як особистість у цілому, так і продукт комунікативної діяльності цієї особистості.

Література:

1. Белоусова Р.В. Психологическая структура коммуникативной креативности / Р.В. Белоусова // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2002. – С. 16-19.

2. Брюховецька О.В. Креативність як чинник формування комунікативної компетентності керівників освітніх організацій / О.В. Брюховецька // Наука і освіта. - Одеса: Півд. наук. Центр АПН України, 2010.-Лютий - С.151-155.

3. Булка Н.І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність / Н.І. Булка // Практична психологія та соціальна робота – 2004. – № 6. – С. 43-44.

4. Вишнякова Н.Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии: автореф. дис. на соискание уч. степени док. психол. наук / Н.Ф. Вишнякова. - М., 1996. - 25 с.

5. Власова Е.И. Социальная креативность в структуре интеллекта социально одаренной личности / Е.И. Власова // Психология одарённости. Проблемы, структура, показатели. - К., 1996. - С. 82-91.

6. Воронин А.Н. Интеллектуальная деятельность: проявление интеллекта и креативности в реальном взаимодействии // Журнал высшей школы экономики. - Т. 3. - № 3. - 2006. - С. 35-58.

7. Гавалешко І.М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості 2001 года: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / О.М. Гавалешко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2001. — 20 с.

8. Кала У.В. Формирование у старшеклассников творческого отношения к общению: Автореферат дис. канд. психол. наук. / У.В. Кала; Тарту, 1982.- 24с.

9. Кобзарь Т.Л. К проблеме коммуникативной компетентности школьного психолога / Т.Л. Кобзарь // Журнал практического психолога. - 1999. - №1. - С. 62-66.

10. Костюченко Л.Г. Введение в теорию личности: социокультурный подход / Л.Г. Костюченко, Ю.М. Резник. — М.: Независимый институт гражданского общества, 2003. — 272 с.

11. Муравьева Н.В. Язык конфликта / Н.В. Муравьева. - М. : Изд-во МЭИ, 2002. - 264 с.

12. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А.Петровская. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 216 с.

13. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. - М.: Рефл-бук, К.; Ваклер, 2001. — 656 с.

14. Санникова О.П. Оценка показателей коммуникативной креативности с помощью оригинальной методики / О.П. Санникова, Р.В. Белоусова // Наука і освіта. - 2001. - №6. - С. 52-54

15. Сафонцева С.В. Взаимосвязь различных типов интеллекта и креативности у экстравертов и интровертов: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 10.00.01 / С.В. Сафонцева; Ин-т психологии Гос. ун-та гуманитарных наук. - М., 1999. — 16 с.

16. Хазратова Н.Ф. Формирование креативности под влиянием социальной микросреды: автореф. дисс... канд. психол. наук. / Н.Ф. Хазратова.- М., 1994.

17. Черноусенко Н.С. Варіативність підходів до вивчення креативності командирів військових підрозділів / Н.С. Черноусенко // Практична психологія та соціальна робота. - 2000. - №7. - С. 39-40.

18. Швейцер А.Д. Социоллингвистика / А.Д. Швейцер // Лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Сов. энцикл., 1990.